
**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНА ЛЬНА ЕКОНОМІКА**

УДК 330.15:332.12(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-5-4>**Белоусова Н.В.**кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою
Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5829-1467>**Bielousova Natalyya**
National Aviation University**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНЦЕПТ РОЗВИТКУ
ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ****SOCIO-ECONOMIC CONCEPT FOR THE DEVELOPMENT
OF INCLUSIVE TOURISM IN THE REGIONS OF UKRAINE**

У статті розглядається соціально-економічний концепт розвитку та впровадження інклюзивного туризму в регіональну систему України. Визначаються причини та чинники, що сприяли появі такого нового міждисциплінарного напрямку, як інклюзивний туризм. Акцентується увага на основних функціональних ознаках інклюзивного туризму, факторах обмеження або впливу щодо організації інклюзивного туризму, враховуючи особливості розвитку економіки в кожному регіоні та перспективи економічного зростання регіону в процесі впровадження інклюзивного туризму. Оцінюється інструментарій соціально-економічного розвитку регіонів та пропонується алгоритм соціально-економічного регулювання процесу розвитку інклюзивного туризму в регіонах України. Запропоновано аналіз природно-ресурсних і туристсько-рекреаційних складників по кожній адміністративно-територіальній області і, як результат, концепт розвитку інклюзивного туризму в системі соціально-економічного розвитку регіонів України.

Ключові слова: інклюзивний туризм, соціально-економічний концепт, регіональний розвиток, інструментарій соціально-економічного регулювання.

В статье рассматривается социально-экономический концепт развития и внедрения инклюзивного туризма в региональную систему Украины. Определяются причины и факторы, способствующие появлению такого нового междисциплинарного направления, как инклюзивный туризм. Акцентируется внимание на основных функциональных признаках инклюзивного туризма, факторах рисков или влияния на организацию инклюзивного туризма, учитывая особенности развития экономики в каждом регионе и перспективы экономического роста региона в процессе внедрения инклюзивного туризма. Оценивается инструментарий социально-экономического развития регионов и предлагается алгоритм социально-экономического регулирования процесса развития инклюзивного туризма в регионах Украины. Предложен анализ природно-ресурсных и туристско-рекреационных составляющих по каждой административно-территориальной области и, как результат, концепт развития инклюзивного туризма в системе социально-экономического развития регионов Украины.

Ключевые слова: инклюзивный туризм, социально-экономический концепт, региональное развитие, инструментарий социально-экономического регулирования.

The article examines the socio-economic concept of the development and implementation of inclusive tourism in the regional system of Ukraine. The reasons and factors that contributed to the emergence of a new interdisciplinary direction as inclusive tourism are determined. Attention is focused on the main functional features of inclusive tourism, factors of limitation or influence on the organization of inclusive tourism, taking into account the peculiarities of economic development in each region and the prospects for economic growth of the region in the process of introducing inclusive tourism. The toolkit for the socio-economic development of regions is assessed and an algorithm for the socio-economic regulation of the development of inclusive tourism in the regions of Ukraine is proposed. The analysis of natural resource and tourist and recreational components for each administrative-territorial region

was carried out, on the basis of the indicators of which a schematic map of the potential for the development of inclusive tourism in the regions of Ukraine was built. It was found that in order to introduce a new direction, which is inclusive tourism, it is necessary to take into account a number of factors that can both positively influence the development of inclusive tourism in the region and pose a certain economic threat. The article emphasizes the importance of the development of inclusive tourism within the framework of socio-economic relations at the regional level, which, on the one hand, speaks of a unified model of its implementation, on the other hand, of an individual approach to this project, from the point of view of the resource and infrastructural features of each individual region of Ukraine. The combination of scientific and practical approaches and methods made it possible to develop a socio-economic concept of regional development of inclusive tourism, using a systematic approach and scenario analysis of possible ways to develop inclusive tourism in the regions, using general and special principles, tools and stages of research into the development of inclusive tourism in the context of functioning socio-economic system of the region

Key words: inclusive tourism, socio-economic concept, regional development, tools of socio-economic regulation.

Постановка проблеми. Процеси старіння населення України та збільшення кількості людей з інвалідністю, проблеми соціального відторгнення частини населення внаслідок економічної і військової криз на Сході України та низка інших проблем сформували об'єктивне підґрунтя для розвитку такого напрямку туризму, як інклюзивний туризм, в якому першочерговими умовами є надання необхідної допомоги у вигляді сучасних туристичних послуг для всіх соціальних верств населення в рамках соціально-економічних відносин на рівні регіонів України.

Теоретико-методологічні та науково-практичні дослідження процесу та проблем інтеграції у суспільство осіб з інклюзією, і в першу чергу людей з інвалідністю, розроблення його принципів і підходів, механізмів та інструментарію, ключових напрямів і обґрунтування практичних рекомендацій дали змогу створити соціально-економічний концепт розвитку та впровадження інклюзивного туризму в регіони України, який ми пропонуємо у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розв'язання положень розвитку регіонів та регіональної економіки України зробили вітчизняні дослідники, зокрема І. Александров, Р. Білик, В. Вакуленко, З. Варналій, В. Гоблик, О. Єрмакова, М. Максимчук, В. Мікловда, М. Орлатий, С. Слава, В. Семиноженко, О. Тищенко, С. Шульц та ін.

Багатоаспектна проблематика інклюзивного туризму розглядається в працях економістів (І. Бобух, В. Геєць, А. Гриценко, І. Манцурова, О. Прогнімак, С. Щегеля та ін.), географів (О. Любіцева, О. Бейдик, М. Крачило, А. Колупаєва, М. Мироненко, І. Топалова), соціологів (О. Кравченко, І. Губенко, Л. Коваль, А. Войтовська), медиків (В. Лепський, І. Борисова, С. Макаренко), педагогів (Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук, К. Кольченко, О. Рассказова, Т. Бучинська) та представників інших науко-

вих напрямів (І. Дрога, А. Остапець-Свешніков, Л. Рубис, С. Сергєєва), у тому числі науковців ближнього зарубіжжя (О. Сесьолкін, А. Махов, В. Чепік, О. Бавельський, Л. Межова, Н. Серєда, Н. Малишева). Різноманітність науково-практичних досліджень дає можливість констатувати мультидисциплінарність інклюзивного туризму в напрямі його розвитку та впровадження в різні сфери людської діяльності, акцентуючи увагу на соціально-економічних відносинах регіонального розвитку [2, с. 28–32].

Метою дослідження є створення соціально-економічного концепту з розвитку інклюзивного туризму в регіонах України з урахуванням особливостей і чинників економічного розвитку кожного з регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння сутності інклюзивного туризму та його ролі в регіональних соціально-економічних відносинах уточнено сутність базових термінів ресурсного забезпечення сталого регіонального розвитку, а також визначено поняттєво-термінологічний апарат інклюзивного туризму. Саме цей напрям дає змогу всім інклюзивним категоріям людей, передусім людям з особливими потребами, бути дотичними до туристичної інфраструктури, функціонувати незалежно від обставин, отримуючи універсальний туристичний продукт.

Основними функціональними ознаками інклюзивного туризму є:

- соціальна, що виступає ознакою рівня, стилю, статусу та іміджу життя людини;
- рекреаційна – пов'язана з просторовими переміщеннями людей задля відпочинку, розваг, дозвілля, лікування або з будь-якою іншою метою;
- культурна – виступає засобом інтелектуалізації, комунікації та саморозвитку, підвищення рівня освіти та загальної культури туриста;
- екологічна – виступає споживачем певних природно-рекреаційних благ і тому є соці-

ально-економічна зацікавленість в їх збереженні як виду туристичного продукту; з іншого боку, зростання попиту призводить до збільшення антропогенного тиску на найбільш привабливі територіальні рекреаційні системи;

– економічна – характеризує індустрію туризму як міжгалузевий комплекс, діяльність якого спрямована на задоволення туристичних потреб населення та потребує кадрового забезпечення, створення сучасної матеріально-технічної бази, застосування інноваційних технологій у туристичній галузі, розширення спектру туристичних послуг, створення різноманітних і цікавих пропозицій.

Досліджуючи світовий досвід упровадження інклюзивного туризму у сферу людського життя, ми звернули увагу на те, що навіть у світовому туристичному сегменті цей напрям сприймався довгий час переважно як лікувально-оздоровча послуга, яка обмежується виключно медичними процедурами.

Для впровадження нового напрямку, яким виступає інклюзивний туризм, необхідно враховувати низку чинників, які можуть як позитивно впливати на розвиток інклюзивного туризму в регіоні, так і становити певну економічну загрозу: 1 – спеціалізація регіону (промисловий, аграрний, мішаний тип); 2 – розвиток інфраструктури регіону (підприємства різних галузей, транспортна інфраструктура); 3 – рівень дотацій (одноразові, щорічні та ін.); 4 – демографічний, який можна поділити на: чисельний (працюючі, безробітні, діти, пенсіонери) та віковий (діти дошкільного та шкільного віку (до 18 років) склад, молодь (до 35 років), люди середнього віку (35–55 років), люди старшого віку (56–70 років), люди похилого віку (старші 70 років)); 5 – ресурсний потенціал регіону.

Залежності від набору вище зазначених регіональних складників створюється загальна картина регіонального економічного розвитку та вибудовується економічний потенціал того чи іншого регіону, з урахуванням якого прогнозується перспективність подальшого регіонального розвитку економіки.

Для розвитку інклюзивного туризму стабільність економічної ситуації в Україні відіграє значну роль, впливаючи на кількісно-якісні показники надання туристичних послуг за різними напрямками (медицина, освіта, розваги, ділові подорожі та подорожі релігійного спрямування, а також індивідуальні, групові та ін.).

Основу соціально-економічного розвитку регіонів України становить пропорційний розвиток взаємопов'язаних галузей або видів діяльності на певній території. Це особливо важливо під час здійснення структурних змін в

економіці регіону, які спостерігаються на етапі переходу до ринкових відносин.

Незважаючи на істотний спад економіки, пов'язаний зі світовою пандемією COVID-19, туризм залишається перспективною сферою надання різнопланових послуг, охоплюючи багато сегментів соціальної й економічної сфер та виконуючи численні функції, які є найбільш актуальними в сучасному суспільстві [1, с. 83–89].

Діяльність понад 50 галузей господарств, дотичних до туристичної сфери, створює складну систему надання туристичних послуг, що сприяє зайнятості населення (збільшення робочих місць), підвищенню рівня інноваційності і технологічності процесів у туризмі (упровадження інноваційних технологій у туристичну діяльність), проведенню заходів щодо збереження природного середовища і культурної самобутності та виконує геополітичні завдання (зміцнення міжнародних зв'язків). Таким чином, ми можемо говорити про те, що індустрія туризму є поліфункціональною, маючи у своїй структурі підприємства різних галузей господарства, які створюють привабливий для споживача туристичний продукт, ураховуючи інвестиційний інструментарій, представлений на рис. 1.

Кожен із зазначених на рис. 1 інструментів здійснює свої функції, стаючи ефективними за цілісного підходу до вирішення завдань соціально-економічного розвитку регіонів і тісної взаємодії кожного з інструментів.

Практика управління регіональною економікою свідчить про те, що територіальні відмінності регіонів дуже стійкі. Навіть за умов значної фінансової підтримки вирішити це завдання швидко не вдається через відсутність перспективного плану реалізації наявного потенціалу регіонів. Тому, нашу думку, подолання міжрегіональних відмінностей можливе за умов дотримання принципів стратегічного розвитку регіонів, програмно-конструктивного підходу до впровадження інновацій у туристичній галузі й застосування організаційних механізмів, що дають змогу налагодити міжрегіональне кооперування галузевого виробництва туристичних послуг, здійснити урізноманітнення роботи туристичних підприємств, запровадити політику створення якісного туристичного продукту, забезпечити формування регіональних інноваційних систем у туристичній галузі, сприяти створенню туристичних дестинацій із цікавими екскурсійними атракціями [4].

Окрім того, регіон повинен мати різноманітні ресурси: природні, туристсько-рекреаційні, сучасну матеріально-технічну базу, розвинену туристичну та лікувально-оздоровчу інфраструктуру регіону, створюючи пере-

Рис. 1. Схема інвестиційного інструментарію соціально-економічного розвитку регіонів

думови для подальшої реалізації програми з розвитку інклюзивного середовища в Україні. Тому доцільним було розглянути ті відмінності ресурсно-рекреаційного потенціалу території України, які можна в перспективі використати для потреб інклюзивного туризму [6].

Для цілісного розуміння такої перспективності уніфіковано інформацію щодо природно-ресурсних і туристсько-рекреаційних складників по кожній адміністративно-територіальній області, на основі показників якої побудовано картосхему потенціалу розвитку інклюзивного туризму в регіонах України (рис. 2).

За результатами уніфікованих аналітичних даних ми можемо визначити основні складники туристичної привабливості, де найбільшу частку займають природно-рекреаційні ресурси та культурно-історичні об'єкти, які є базовими сегментами туристичного продукту.

У загальному вигляді потенціал розвитку інклюзивного туризму спрямований на вдосконалення системи управління й основної діяльності регіонів, а також на пошук комплексу можливостей його розвитку. Своєю чергою, потенціал розвитку тісно пов'язаний зі стратегічним потенціалом упровадження даного напрямку [7, с. 259–265]. У цілому стратегію можна розглядати як системну концепцію [5], яка має складну організацію та спрямована на зростання чи потенціал [8, с. 163], тобто її розвиток й удосконалення.

В основі процесу прояву потенціалів розвитку та впровадження інклюзивного туризму в

регіони України лежать закон науки енвіроніки (наука про майбутній розвиток людства) [3] про організацію процесів (організованість) та ідея доцільності як основи системних досліджень [9].

Сукупність науково-практичних підходів і методів дала змогу розробити соціально-економічний концепт регіонального розвитку інклюзивного туризму із застосуванням системного підходу та сценарного аналізу можливих шляхів розвитку інклюзивного туризму в регіонах із використанням загальних і спеціальних принципів, інструментарію та алгоритму дослідження розвитку інклюзивного туризму в контексті функціонування соціально-економічної системи регіону (рис. 3).

Деталізація концептуальної програми з розвитку інклюзивного туризму в регіонах на соціально-економічних засадах включає у себе методичний інструментарій прогнозування, оцінки та управління розвитком інклюзивного туризму з використанням регіонального ресурсного забезпечення та дає змогу структурувати регіональні стратегічні ініціативи й вибирати найбільш оптимальний інструмент управління на основі ситуаційного підходу.

Інклюзивний туризм в Україні тільки розпочинає свої перші кроки. Попереду кропітка робота з розроблення теоретико-методологічної бази, методичних рекомендацій щодо роботи туристичних агенцій з інклюзивними туристами, інформаційної доступності, адаптованих транспортних послуг, комплексної медичної реабілітації тощо.

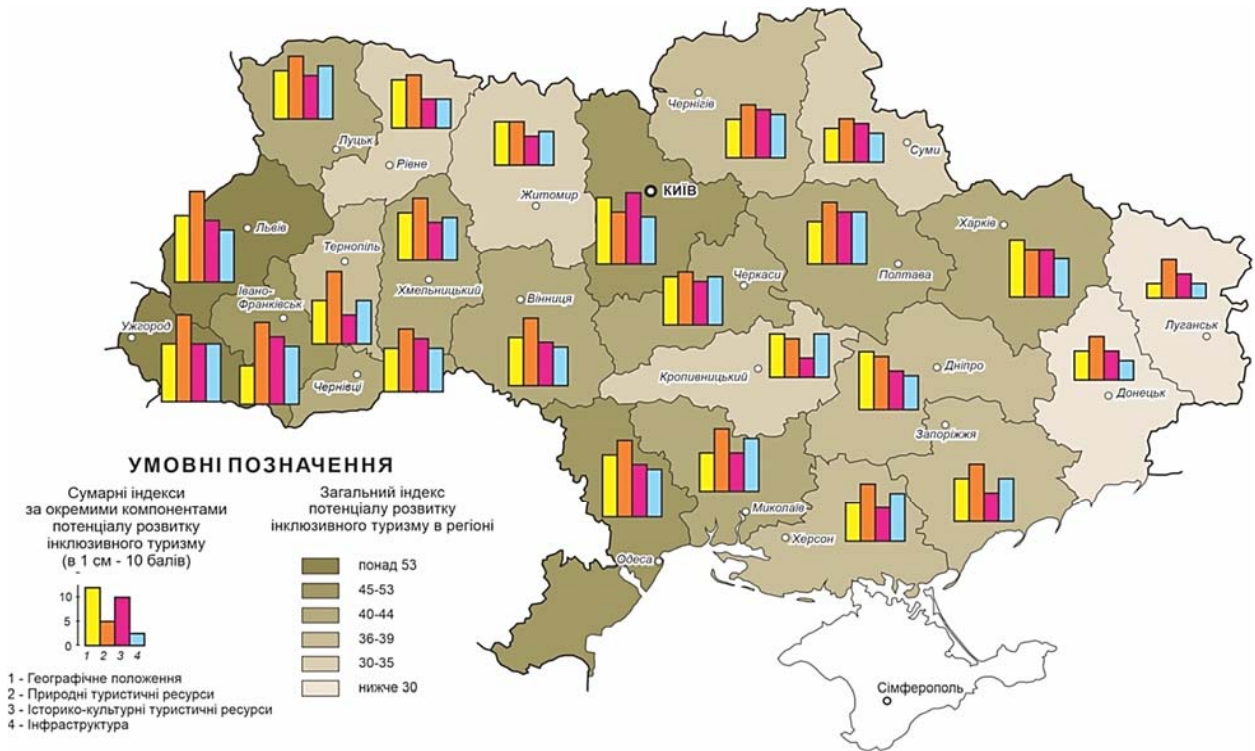

Рис. 2. Потенціал розвитку інклюзивного туризму в регіонах України

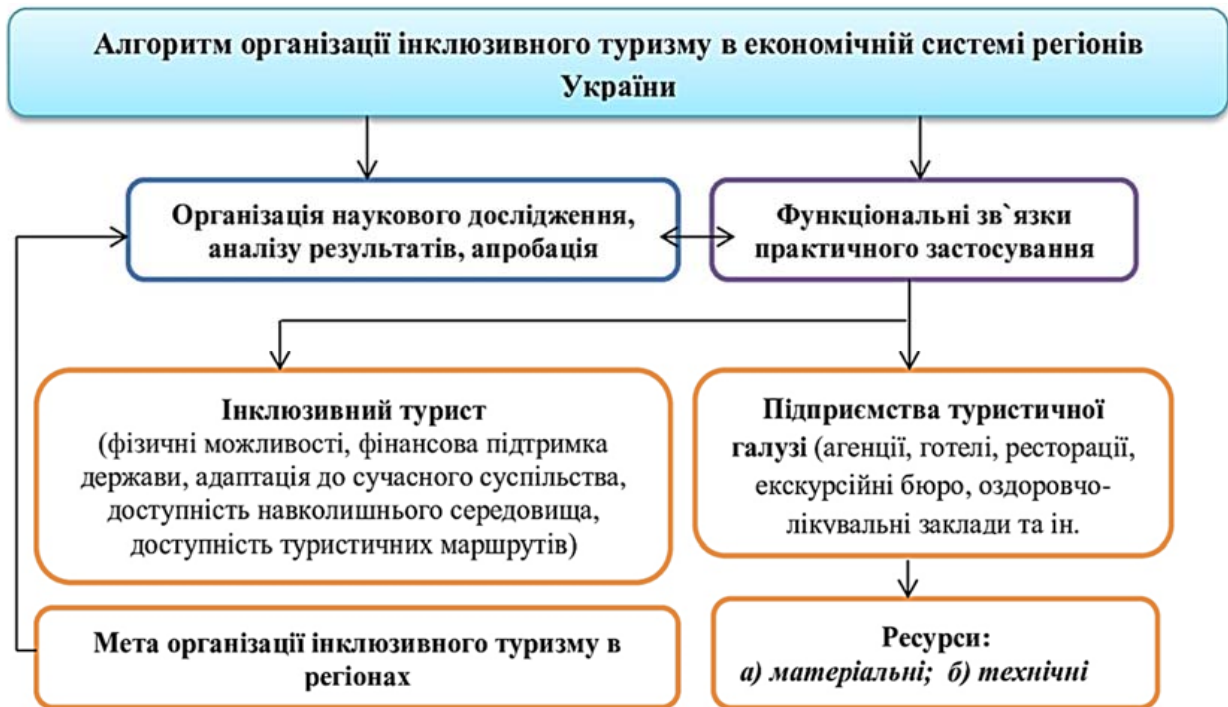

Рис. 3. Алгоритм організації інклюзивного туризму в економічній системі регіонів України

Ми пропонуємо необхідний комплекс заходів, які можуть бути запропоновані для вирішення найбільш розповсюджених проблем (проблеми «доступності» для людей з інвалідністю, інформаційна недоступність, інституційно-законодавча невідповідність ситуації щодо

людей з інклюзією, «ментальна бар'єрність» тощо), а саме:

1. Створення гостьової та транспортної структур інклюзивного туризму (обладнання аеропортів, залізничних і автовокзалів, вагонів та автобусів); наявність спеціальних стоя-

нок, підйомників, траволаторів, будівництво та вдосконалення доріг, транспортних засобів, розроблення адаптивної системи продажу квитків.

2. Поліпшення матеріально-технічного устаткування готелів, заохочення інвесторів до їх будівництва через податкові послаблення, якими володіють фізичні та юридичні особи. Наприклад, звільнення готелів від податку строком на п'ять років після уведення їх в експлуатацію, облаштування готельних номерів спеціальними зручностями.

3. Розвиток мережі лікувально-оздоровчих установ (медичний туризм), завдяки чому підвищиться значимість IPCT для соціальних верств населення, зросте туристична активність населення з невисоким рівнем доходів до сімейного відпочинку з використанням позасезонного туризму.

4. Розширення турфірмами і туроператорами спектру туристсько-екскурсійних послуг, формування нових туристських дестинацій відповідно до потреб відповідних груп населення.

5. Осучаснення системи рекламно-інформаційного забезпечення про туристично-екскурсійні послуги, доступні для людей з інвалідністю різних нозологій.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, розглянутий у роботі соціально-економічний алгоритм розвитку інклюзивного туризму в регіональній системі України дає змогу оцінити можливості впровадження даного проєкту відповідно до особливостей природно-ресурсного й туристсько-рекреаційного потенціалу та економічної доцільності кожного з регіонів. Аналіз потенціалу розвитку інклюзивного туризму в регіонах України дає можливість визначити ті регіони, які мають найменші та найбільші соціально-економічні ризики в процесі впровадження інклюзивного туризму.

Результатом таких досліджень є схематичний концепт розвитку інклюзивного туризму в соціально-економічній системі регіонального розвитку України, який співпадає із загальнодержавними програмами та спрямований на досягнення державних і регіональних завдань.

Список використаних джерел:

1. Белоусова Н.В. Концептуально-стратегічні положення регіонального розвитку інклюзивного туризму в Україні в посткарантинний період. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2021. Вип. 5(240). С. 81–89.
2. Bielousova N. Formation of principles of socio-economic development of inclusive tourism as a multifunctional system. *Technology audit and production reserves*. 2021. № 3/4(59). P. 28–32.
3. Белопольский Н.Г. Энвайроника – фундаментальная наука о спасении и развитии земной цивилизации, или Новая концепция развития мира : монография ; изд. 4-е, перераб. и доп. Киев : Ин-т экономики пром-ти НАН Украины, 2020. 354 с.
4. Божук Т.І. Рекреаційно-туристичні дестинації: теорія, методологія, практика : монографія. Львів, 2014. 468 с.
5. Борушак М.І. Стратегія розвитку туристичних регіонів : монографія. Львів : Інтеллект-Захід, 2008. 280 с.
6. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.Д. Данилишин та ін. Київ : РВПС України НАН України, 1999. 716 с.
7. Мельник О.В. Природно-рекреаційний потенціал у процесі моделювання оцінки рівня туристичної привабливості території. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку* / відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній. Львів : Інститут регіональних досліджень, 2004. Вип. 2(XLVI). С. 259–265
8. McCann P. Industrial location economics [text]. Cheltenham Gloss: Edward Elgar Publishing Ltd, 2002. 272 p.
9. Kreider B., Mills W. Economic potential of Amish dairy systems [text]. Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 2003. 65 p.

References:

1. Bielousova N.V. (2021) Kontseptualno-stratehichni polozhennya rehionalnoho rozvytku inklyuzyvnoho turyzmu v Ukraini v post karantynnyy period. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk nauk. prats*, Vvol. 5 (240), pp. 81–89.
2. Bielousova N. (2021) Formation of principles of socio-economic development of inclusive tourism as a multifunctional system. *Technology audit and production reserves*, vol. 3/4(59), pp. 28–32.
3. Belopolsky N.G. (2020) Énvyronyka – fundamentalnaya nauka o spasenyy u razvytyy zemnoy tsyvylizatsyy yly novaya kontseptsyya razvytyya myra: monohrafyya. Yzd. 4-e, pererab. y dop. Kyev:, Yn-t ékonomyky prom-sty NAN Ukrainy. 354 p.
4. Bozhuk T.I. (2014) Rekreatsiyno-turystychni destyynatsiyi: teoriya, metodolohiya, praktyka: monohrfiyya. Lviv. 468 p.

5. Borushchak M.I. (2008) *Stratehiya rozvytku turystychnykh rehioniv* : monohrafiya. Lviv: Intelekt-Zakhid. 280 p.
6. Danylyshyn B.D. Dorohuntsov S.I., Mishchenko V.S. ta in. (1999) *Pryrodno-resursnyy potentsial staloho rozvytku Ukrayiny*. Kyiv: RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny. 716 p.
7. Melnyk O.V. (2004) *Pryrodno-rekreatsiynyy potentsial u protsesi modelyuvannya otsinky rivnya turystychnoyi pryvablyvosti terytoriyi. Sotsialno-ekonomichni doslidzhennya v perekhidnyy period. Pryrodno-resursnyy potentsial v systemi prostorovoho rozvytku*. Zbirnyk nauk. prats. Red. kol.: vidp. red.. akademik NAN Ukrayiny M.I.Dopishnyy. – Lviv. NAN Ukrayiny. Instytut rehionalnykh doslidzhen. Vyp. 2 (KHLVI), pp. 259–265.
8. McCann P. (2002) *Industrial location economics* [text]. Cheltenham Gloss: Edward Elgar Publishing Ltd. 272 p.
9. Kreider B., Mills W. (2003) *Economic potential of Amish dairy systems* [text]. Pennsylvania: The Pennsylvania State University. 65 p.